

שם המחקר: סיפורי הצלחה תעסוקתית של אנשים עם מוגבלות:

תפקיד המשאבים החיצוניים והתוך-אישיים

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הגורמים הפנימיים והתמיכות החיצוניות, כמו גם את התהליכים שאפשרו לאנשים עם מוגבלויות שונות מילדות להגיע להצלחה תעסוקתית. בנוסף, רצינו לנסות להסיק מסיפורי הצלחה ייחודיים אלו מהן ההשתמעויות למערכת החינוכית. המסגרת התיאורטית הייתה הפסיכולוגיה החיובית, המתמקדת בחוזקות האנושיות ובהצלחות הפרט להתמודד עם אתגרי החיים ולהגיע למצבים נפשיים של אושר, רווחה וסיפוק (Seligman; 2002), וכן תאוריית הלמידה החברתית-קוגניטיבית של בנדורה ובמיוחד המושג של מסוגלות עצמית.

שאלות המחקר היו:

1. מהם הגורמים והתהליכים הסביבתיים שסייעו לעצב את ההתנסויות כמוצלחות, וקידמו תחושת מסוגלות עצמית ותעסוקתית בקרב מבוגרים עם מוגבלות, במבט רטרוספקטיבי והוליסטי?
2. מה היו המשאבים התוך-אישיים שסייעו למבוגרים עם מוגבלות להצליח בלימודיהם בביה"ס?

שיטת המחקר:

המחקר נערך בגישה נרטיבית, באמצעותה בחנו סיפורי חיים שלמים של 18 מבוגרים (15 גברים ו-3 נשים) עם טווח רחב של מוגבלויות מילדות (חרשות, לקויות למידה, הפרעות קשב ופעלתנות יתר, ספקטרום אוטיסטי בתפקוד גבוה, עיוורון, שיתוק מוחין ומוגבלות מוטורית כתוצאה מפוליוז), אשר הגיעו להישגים בולטים במגוון עיסוקים: חינוך, עסקים, ספורט, פוליטיקה וממשל, משפט, דת, אמנות ומנהיגות חברתית. רוב המשתתפים זכו להכרה ציבורית כזו או אחרת בתפקידם או בתחום עיסוקם. בחירת המרואיינים הייתה בדגימה מכוונת ונשענה על לפחות שלושה מתוך חמשת הקריטריונים הבאים להצלחה תעסוקתית של אנשים עם מוגבלות, כפי שהוגדרה ע"י ריף ועמיתיו (Reiff et al., 1997): רמת הכנסה, רמת השכלה, הצלחה בתחום העיסוק, שביעות רצון מהעבודה ושיווג של סטטוס מקצועי. כמו כן הקפדנו בבחירת המרואיינים על שני עקרונות: Appropriateness ו-Adequacy.

משתתפי המחקר התבקשו לספר את סיפור חייהם. בעקבות סיפור החיים שסופר באופן חופשי המשתתפים נשאלו שאלות ספציפיות כדי להבהיר ולחדד ולהרחיב לגבי מושגים, מידע ותקופות חיים. הנתונים נותחו באמצעות ניתוח תוכן עצמאי של כל אחד משני המחברים, והושוו לניתוח של עוזרת מחקר. שונות בניתוח, אם הייתה, נדונה עד הגעה להסכמה.

ממצאי המחקר הצביעו על כך, שהגורמים שהובילו להצלחה תעסוקתית אצל מבוגרים עם מוגבלות מילדות התחלקו לשתי קטגוריות: גורמים חיצוניים/סביבתיים, אשר כללו את הצוותים החינוכיים, אנשי מקצוע מחוץ למערכת החינוך וההורים; וגורמים תוך-אישיים, שכללו תחושת מסוגלות עצמית-אמונתו של הפרט ביכולתו לבצע התנהגויות שיובילו אותו להשגת מטרותיו (Bandura, 1997) וכשרונות או יכולות ייחודיים.

הצוותים החינוכיים תרמו לפיתוח תחושת מסוגלות באמצעות מסרים מקדמי מסוגלות, שכללו אמונה ביכולתם של התלמידים להצליח למרות הקשיים עימם הם מתמודדים ודרישה שלא לוותר ולהשקיע מאמץ. גורמים נוספים שסייעו להצלחתם היו התגייסות ומחויבות של הצוות החינוכי באופן המצביע על מסירות יוצאת דופן (מורים ומנהלים), כמו גם התאמות בלמידה ובהוראה. גם להורים היה חלק חשוב בפיתוח תחושת המסוגלות והGrit של אנשים אלו בילדותם. הורים רבים התגייסו, נרתמו ונלחמו למען ילדם כדי שיקבל את השירותים, המסגרת והתמיכות הנדרשות. בנוסף, ההורים העבירו לילדים אלו מסרים מחזקי מסוגלות, כולל חוסר ויתור ודרישות מהם כפי שדרשו מאחיהם ללא המוגבלות. תמיכות נוספות הגיעו מאנשי מקצוע מחוץ למערכת החינוך כגון מדריכה שיקומית שלימדה כישורי חיים את אחד המשתתפים עם עיוורון בשעות אחה"צ.

מסיפורי החיים עלו גם לא מעט קשיים עימם נאלצו להתמודד המשתתפים במערכות החינוכיות, הן בתחום הלימודי (כולל חוסר איתור, אבחון שגוי או מאוחר של המוגבלויות) והן בתחום החברתי.

התמיכות החיצוניות היו מרכיב נדרש אך לא מספק אשר הוביל אנשים אלו להצלחה יוצאת דופן בלימודים ו/או בתעסוקה. לרבים מהם היו כשרונות ייחודיים ובולטים אשר אינם קשורים למוגבלות, כגון כריזמה, מנהיגות, מעורבות וסקרנות.

מסקנות המחקר: אנשים עם מוגבלות משמעותית מילדות יכולים להגיע להצלחה בולטת בלימודים ובתחום עיסוקם, למרות הקשיים שחוו בדרך. לצורך כך נדרש שילוב של כוחות פנימיים ותמיכה חיצונית. הכוחות הפנימיים נשענים על כישרון בולט בתחום שאינו מושפע מהמגבלה, ושהסביבה צריכה להבחין בו ולהעצים אותו. אם הסביבה תתעלם מהכישרון ותתמקד

רק במוגבלות ובהשלכותיה, הילד לא יוכל להאמין בסיכוי שלו להצליח. בנוסף, לסביבה יש תפקיד חשוב בשדר של האמונה ביכולת של הילד. כשדמויות חינוכיות משמעותיות כמו הורים או מורים משדרות לילד שהן מאמינות ביכולתו להצליח, גם הילד מאמין בכך בסופו של דבר. לצורך כך יש להכשיר מורים להבין את חשיבות המסר הזה וכיצד להעביר אותו לילדים. השדרים של אמונה בילד, מסר של חוסר ויתור ודרישה למאמץ וכן מסירות יוצאת דופן הן של המורים והן של הורי התלמידים, הם אלו שחיזקו את הילדים וגרמו להם להאמין בעצמם. המורים וההורים שימשו גם כמודל מדגים עבור אותם ילדים בכך שלא וויתרו בעצמם מול הקשיים איתם התמודדו כשפעלו לטובת הילדים. הגברת המודעות של מורים הן בהכשרת מורים והן בהשתלמויות, לאחר כניסתם לשדה ההוראה, עד כמה המסרים הללו של חיזוק תחושת המסוגלות הם בעלי עוצמה, הידע כיצד לעשות זאת, ההבנה של חשיבות המודלינג שלהם עבור התלמידים - כל אלו צריכים להיכנס באופן ממוסד להכשרות השונות ולבתי הספר ולהפוך לחלק בלתי נפרד מהתפיסה המקצועית של מורים את תפקידם. ולבסוף – לא ניתן להגיע להצלחה מבלי שהמערכת תספק את התמיכות הנדרשות כדי שאותו תלמיד יוכל להתמודד עם המגבלה שלו. לכן, במיוחד היום, לאור הרפורמה החדשה בחוק החינוך המיוחד (2018), כשתלמידים רבים יותר עם מוגבלות משולבים בתוך מערכת החינוך הרגילה, חייבת מערכת החינוך לוודא שישנם גורמים מקצועיים מתאימים ובעלי ידע מקצועי נאות בכל בית ספר כך שהמוגבלות הזו תאובחן בזמן ויסופקו לילד התנאים הנדרשים להצלחתו.